EEN KIJKJE OP ROTTERDAM IN 1605

DOOR

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

De bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam zijn betrekkelijk schaarsch en weinig betrouwbaar; zelfs voor een zoo weinig verwijderd tijdvak als het begin der zeventiende eeuw. Bovendien geven zij weinig kijk op het intellectueel leven in dien tijd, daar zij meest zich bezighouden met de uitbreiding en het bestuur der stad.

Rotterdam was in 't laatste vierendeel der zestiende eeuw aanmerkelijk toegenomen, hoofdzakelijk omdat Delft Delfshaven niet inrichtte naar de eischen des tijds, omdat Amsterdam zoolang Spaanschgezind bleef, en omdat „De val der kerken van Vlaenderen is geweest de rijkdom der Gemeenten in Hollant en Zeelant.” Ook aan de Maas vestigden zich vele Vlamen, die in beschaving en intellectueele ontwikkeling stonden boven het gros der Noord-Nederlanders.

Een niet onaardigen blik op de Rotterdamsche burgerij van 1605 biedt een in dat jaar bij J. VAN WAESBERGHE te Rotterdam verschenen werk over de kunst van schoonschrijven, dat, helaas, ontbreekt in Rotterdam's gemeentebibliotheek en in het Rotterdamsch Archief, hetwelk slechts enkele bladzijden ervan bezit, terwijl het Rotterdamsch Leeskabinet twee exemplaren, doch beide onvolledig, rijk is.

Een boek over de kunst van schoon schrijven! zal men wellicht zeggen nu het schrijven volstrekt niet meer beschouwd wordt als een kunst, ja, 't schrijven schier verleerd wordt door de typewriters. Toch is het zoo. Drie eeuwen geleden was het schrijven nog een kunst. Dit was het lang te voren geweest, maar tot in de zestiende eeuw bijna niet dan in kloosters beoefend. Nu kwam die kunst uit de kerk in de burgerij. Het karakter veranderde, en het kunstgehalte nam toe. Elk volk van West en Zuid-Europa had zijn eigen schrift, en de meeste volken hadden zelfs afzonderlijke schriftsoorten al naar het gold staats-kanselarijstukken, acten, koopmanscorrespondentie, achter- of vooroverliggend, met of zonder verkortingen. En nu laten we de aanvangletters nog rusten en de opschriften, welke meestal werden versierd. Er was wedijver. Wedstrijden werden gehouden — zelfs in 't nog zoo jeugdig Rotterdam. KAREL VAN MANDER droeg het eerste gedeelte van zijn *Schilderboek* op aan JAKES RAZET, Notaris en Secretaris op de Convoe te Amsterdam en in dien brief van 8 Juni 1603 schrijft VAN MANDER, dat RAZET „een vercoren Richter (was) in den loflijcken Veder strijdt tot Rotterdam, Anno 1590, den 3 Januarij..... dese getuygen V. E. liefd' tot de Schrijf-const". Van dien wedstrijd is in het Archief te Rotterdam geen spoor te vinden. Er werd bij zoon'n wedstrijd uitgelooft als prijs het recht om den titel: „Bekroonde pen" te voeren. En dien prijs heeft in 1590 waarschijnlijk de schoonschrijver FELIX VAN SAMBIX behaald, want JAN VAN DEN VELDE, de schoonschrijver, noemt dezen „Maistre de la Plume couronnée", en spreekt van „Le pris de la Plume Couronnée que (vous) emportiez à Rotterdam".

Schoolmeesters, vooral zoogenaamde „francoysche schoolmeesters", waren in de schoonschrijfkunst ervaren. Zij lieten hunne voorbeelden graveeren, en tot boeken binden, met of zonder gedrukte aanwijzingen, en deze vonden zooveel aftrek, dat een compleet exemplaar thans een zeldzaamheid is. Men dacht toen over zulke onderwijzers dan ook wel wat anders dan nu. Schilders als FRANS HALS en REMBRANDT rekenden het niet beneden zich hen te portretteeren, en verscheiden van de bekwaamste graveurs sneden hunne beeltenissen in koper. 't Was ook een der opmerkelijkste eigenaardigheden van dit tijdperk der grootste energie, der machtigste ontplooiing van onzen volksgeest — die waardeering van onderwijs: Hoogescholen, Illustre scholen, Latijnsche scholen, scholen van lager onderwijs werden vermeerderd en verbeterd. Later, toen ons volk verslapt was, toen werden lijfknechten, koetsiers enz. door Heeren Regenten begunstigd met een schoolmeestersbaantje!

Omstreeks 1592 kwam uit Delft naar Rotterdam de schoolmeester en schoonschrijver JAN VAN DEN VELDE. Hij trouwde in dat jaar met een zuster der vrouw van den vermaarden boekdrukker JAN VAN WAESBERGHE. In 1604

gaf hij reeds een bundel schoonschriften uit onder den titel „*Deliciae/ Variarum, insigniumque/ Scripturarum*. Het volgend jaar verscheen zijn *Spiegel/ Der schrijfkunst,/ Inden welcken ghesien worden/ veelderhande Gheschriften/ met hare Fondementen ende/ onderrichtinghe*. Dit boek, dat meermalen herdrukt werd, geeft ons in menig opzicht een aardige bijdrage tot de kennis van het intellectuele Rotterdam van dien tijd.

Natuurlijk droeg de schrijver het op aan „den Bailliu, Burghemeesteren, „Schepenen ende Raden”, maar hij zegt in die opdracht dat hij dit doet omdat hij weet, dat zij alle goede kunsten en wetenschappen genegen zijn, „hetwelc „klaerlijk blijkt inde weder oprechtinghe ende onderhoudinghe der Latijnscher Schole”. Men ziet, het heet nog eenvoudig Latijnsche school en niet wijlduftig Gymnasium Erasmianum. Dertien jaren te voren, in 1592, was de Latijnsche school uit den Oppert overgebracht naar het Cellebroersklooster in de Cellebroersteeg. Misschien stond VAN DEN VELDE's vestiging te Rotterdam daarmede in verband.

Er was nog een Collegie, welks gunst VAN DEN VELDE niet onverschillig was. Hij trok met de pen, en liet graveeren een blad *A Messieurs de l'Admirauté à Rotterdam*. Een soort kunststuk: een schip geteekend in één pennetrek prijkt te midden van deze woorden. Men ziet, ook toen reeds was de scheepvaart het voornaamste in Rotterdam.

Bij het gemeentebestuur is de Secretaris wel een ondergeschikt, maar voor de gemeente niet de minst belangrijke persoon — ten minste toen, want VAN DEN VELDE droeg een exemplar nog afzonderlijk op aan „*Mr. Pieter Vroesen, Doctoer inde Rechten ende Secretaris der stad Rotterdam*”. Teekenen wij aan, dat P. VROESEN het secretariaat verkreeg in 1602 en het laatst in die qualiteit wordt vermeld in 1606.

Of het om 't ambt was of om 's mans belangstelling in onderwijs en calligraphie, VAN DEN VELDE droeg ook een exemplar op aan „*Lambrecht Hartgertsz. Commis collecteur ende contrerolleur van de Heeren Staten van Zeelandt ten contoire der convoyen ende Licenten binnen Rotterdam*”. Voor zoover ik weet, wordt 's mans naam in de geschiedenis van Rotterdam niet vermeld. Dat hij niet geheel vergeten is, heeft hij waarschijnlijk te danken aan VAN DEN VELDE's waardeering.

Het tweede gedeelte van den *Spiegel der Schrijfkunst*, verschenen onder den afzonderlijken titel *Thresor/ litteraire,/ contenant plusieurs di-/verses escritures, tant/ latines et romainesque/ italiennes et espagnoles/*, werd opgedragen aan den Raadpensionaris JAN VAN OLDENBARNEVELT. Gelijk de regeerende klasse, was ook VAN DEN VELDE de op kerkelijk gebied gematigde, en op staatkundig gebied

anti-monarchale richting van dezen grooten staatsman toegedaan, en had hij behoefte zijne, door geheel Rotterdam gedeelde vereering van den gewezen stads-pensionaris, die nu op één na 't hoogste ambt in de Republiek bekleedde, te uiten. Hij schreef een Latijnsch gedicht, het eerste exempel van deze afdeeling, op *Johannem ab Oldenbarnevelt dominum de Tempel & Holland. & Westfris. advocatum et magni sigilli custodem*. Ja, hij had zelfs behoefte als tweede exempel te maken een Latijnsch gedicht op diens broeder: *Clariss. Nobilissimog. D. D. Syndicorum Syndico Heliae ab Oldenbarnevelt*, die van 1586 tot kort voor zijn dood in 1612 Pensionaris der Maasstad was.

Het derde gedeelte van den *Spieghel*, het *Fondement-Boeck* geheeten, droeg hij op aan Mr. PIETER CARPENTIER, Rector der Latijnsche school. Aan wien reeds een exempel in het tweede gedeelte was gewijd, een gedicht in 't Latijn met het opschrift *Doctiss. Clarissimumque Virum Dnum Petrum Carpenterium Scholae Rotterodamensis Rectorem Vigilantissimum*. Omtrent dezen PIETER CARPENTIER heeft vrij wat verwarring bestaan. VALERIUS ANDREAE schreef in zijn *Bibliotheca Belgica*, 1643. bl. 729, vóór de opgaaf van drie door CARPENTIER uitgegeven boeken: „PETRUS CARPENTERIUS, Antverpiensis, Rector Scholae primum Noortwicanae, deinde Roterodamensis”. W. TE WATER in zijn *Historie der Herv. kerk te Gent*, 1756; J. W. TE WATER in zijn *Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland*, 1766; LE LONG, *Kort Historisch Verhaal van den eersten oorsprong der Ned. Geret. kerk onder 't Kruys*, 1751; YPEY EN DERMOUT, *Geschiedenis der Ned. Herv. kerk*, 1819; VAN DER AA, *Biographisch Woordenboek* 3de Deel, 1858; Mr. J. B. KAN, *Geschiedenis van het Erasmiaansch Gymnasium (Rotterd. Historiebladen*, 1876); — allen meenden dat VALERIUS ANDREAE met schola Noortwicana had bedoeld de Hollandsche school te Norwich. Ik ging ook in die richting zoeken en raakte niet weinig perplex, toen ik b.v. in de uitgaven der Marnix-Vereeniging over de gemeenten der Nederduitsche Natie in Engeland zelfs twee PIETER CARPENTIERs vermeld vond, een die in 1568 te Geneve woonde en een wiens benoeming tot diaken bij de Hollandsche gemeente te Londen in 1569 onaangenaamheden veroorzaakte, terwijl er nog een PETRUS CARPENTERIUS van 1581 tot 1591 predikant te Schiedam is geweest. Eene vraag aan den Heer Dr. J. E. DE VRIES, Bibliothecaris der Rijksuniversiteit te Leiden, was aanleiding dat ik op een beter spoor kwam. Hij verwees mij naar het anoniem verschenen opstel van Dr. G. J. DOZY, *De Latijnsche school te Noordwijk-binnen en het Instituut Schreuders*, E. J. BRILL, 1886. Daarin vond ik de juiste en gestaafde opmerking dat VALERIUS ANDREAE met Schola Noortwicana niet de school te Norwich, maar die te Noordwijk-binnen heeft bedoeld. CARPENTIER's verblijf in Engeland kon dus worden geschrapt. Of we met DOZY

moeten gelooven, dat CARPENTIER de litterator dezelfde is als de PETRUS CARPENTARIUS, die in 1585 als student in de theologie werd ingeschreven in het Album Studiosorum te Leiden? Mijns inziens lag dit niet op zijn weg, en was hij hiervoor toen wel wat oud. Veeleer zou ik hem willen houden voor den PIETER CARPENTIER, die eenigen tijd een Latijnsche school te Haarlem had. Blijkens eene resolutie der Vroedschap van 2 September 1595 — door den heer Archivaris C. J. GONNET mij welwillend medegedeeld — verzochten „diverse „burgeren, inwoonders en kooplieden” de Vroedschap „aan Mr. PIETER CARPENTIER, „schoolmeester, bij provisie voor den tijd van twee jaren, tot eene vereeringe „toeteleggen 150 gulden 'sjaars, wegens zijne uitnemende goede fame en renommé „van geleerdheid en instructie der jonge jeugd, die tot hem conflueert uit ver- „scheiden landen, zoo in de liberale kunsten als in de zuivere Christelijke religie, „En ook uit oorsake van dien dat (hij) gesolliciteerd wordt van hier te ver- „trekken”. De Vroedschap voldeed aan dit verzoek. In 1596 en 1597 werd de toelage betaald; daarna niet meer. Waarschijnlijk kon de school het niet harden tegenover de Groote Latijnsche school, waarvan de wel Roomsche-Katholieke, maar hoogst bekwame CORNELIS SCHONAEUS van 1575 af Rector was. Misschien ook gaf CARPENTIER gehoor aan de sollicitatie om van Haarlem te vertrekken en ging hij naar Noordwijk-binnen, om van hier later weder te gaan naar Rotterdam. Drie boeken werden van hem gedrukt. Een *Introductio Logica* in 1600; zijn *Aldi Manutii phrases L. Latinae tabulis delineatas* in 1603, beide te Leiden, hetgeen op zijn verblijf te Noordwijk wijst. Toch woonde hij toen het laatstgenoemde verscheen reeds te Rotterdam, daar hij zich op den titel noemt „Rotterdamensis Rector”. Hier verscheen dan ook bij JAN VAN WAESBERGHE in 1604 zijn derde boek *Elegantiorum Latinae linguae Orationum ramus aureus, Operâ Petri Carpenterii, Antverpii, Rotterodamensis Rectoris*. Het is opgedragen „puerulo Gerardo ab Oldenbarnevelt literarum apud nos studioso, discipulo meo carissimo”; de opdracht is gedateerd: septimo idus Junii, a. 1604, en HENR. CRANENBURGH, dien wij straks weder ontmoeten zullen, schreef er voor een lofdicht op den rector.

Het staat dus vast, dat PIETER CARPENTIER reeds in 1603 Rector der Latijnsche school te Rotterdam was; minstens tien jaren vroeger dan Dr. KAN meende. Volgens dezen staat er van hem in de resolutiën der Rotterdamsche Vroedschap niets opgeteekend, dan op 18 Juni 1620, dat hij hoe langs hoe meer verkindst, en dat men dus eenige heeren committeerde, die „nae een ofte meer bequame personen tot Rector in zijne plaats zullen vernemen”. Spoedig daarna stierf hij, en werd aan zijne weduwe vrije woning en pensioen verleend. In 1605 was hij echter nog goed bij de pinken. Dat ondervond JAN VAN DEN VELDE.

Deze toch schrijft in de opdracht van het derde gedeelte van den *Spiegel der Schrijfkunste* „alzo U.E. eenighe van mijne Schriften ghesien hebbende, dezelve „achtende voor de Joncheyt veel te swaer te wesen om naer te leeren.... heb „ik bij de twee voorgaende deelen deses Boecx, dit derde wel willen voeghen”. Dat derde deel leert dan ook de beginselen der schrijfkunst, gelijk reeds uit den titel blijkt: *Fondement Boeck, Waerinne de rechte maniere om al- derhande gheschriften, grondich te leeren schrijven, duydelyck ver- klaert, ende door ver- deelinghe der figuren ende letteren konstelyck aenghewesen ende gheleert wordt.*

Nog twee CARPENTIERs, waarschijnlijk familie van den Rector, treffen wij in de *Spiegel der Schrijfkunste* aan. AEGIDIUS CARPENTIER, die in het eerste deel een Latijnsch gedicht van achttien regels wijdde aan „Domino Joanni Veldio, Gallico-Latino-Graiorum facile Principi,” en GEORGE CARPENTIER, die in het tweede deel een Fransch sonnet van veertien regels dichtte „A la louange de Maistre J. V. VELDE tres-insigne Escrivain”. Waarschijnlijk is deze de schoon-schrijver, die in 1620 uitgaf: *H. L. Spiegel, schriftuurlick zedevormich alphabetum met velerley verscheide gheschriften gheciert door Georgius de Carpentier, in koper gesneden door G. Gauw, en bij H. HONDIUS te 's Gravenhage in 1640: Exemplaar-boeck. Int licht gestelt door Geo de Carpentier, Fransoysche schoolmr. ordinaris der stadt Hoorn. In copen gesneden door Lieven Willemsz. Coppenol, Fransoysche schoolmr. tot Amsterdam.*

Doch keeren wij terug naar de Latijnsche school te Rotterdam. Deze had, gelijk van zelf spreekt, een Conrector. Dr. J. B. KAN noemt hem in de Nalezing op zijn *Geschiedenis van het Gymnasium*, daar hij hem vermeld had gevonden in een giftbrief van 24 October 1603, toen de conrector van de kerkmeesteren een erf kocht aan de Slikvaart, in de nabijheid der Latijnsche school. PHILIPS LASSON was een zoon van JACOB LASSON, die met Mei 1596 werd aangenomen tot Rector van de „groote of Latijnsche school” te Delft, en op 25 Februari 1601 hertrouwde. Mr. JACOB LASSON had JAN VAN DEN VELDE te Delft gekend en was hem wel genegen. Hij schreef dan ook voor den *Spiegel* een Latijnsch gedicht van zeventien regels „*In Joannis Veldii, viri ingeniosissimi et dexterimi calligraphiam Scazon*”. PHILIPS LASSON was „schoolmeester” of onderwijzer aan „die Latijnsche publycke schole”, toen hij op 26 Maart 1600 trouwde met ANNETGE HEIJNDRIKS. Het huwelijk werd aangeteekend te Delft, waar beiden woonden, hij „aende oude Delft”, zij „int Oosteynde”, maar het werd voltrokken te Nootdorp. Ook PHILIPS was JAN VAN DEN VELDE genegen. In het eerste deel van den *Spiegel* staat een lofdicht van zijn hand op den calligraaph. Het zijn slechts zes regels, maar in het Grieksch! En VAN DEN VELDE beantwoordde deze welwillendheid met de opdracht van een exemplaar aan „*Dem Achtbaren*

unnd Wollgelarttenn Mr. Philippo Lassonio der Lateynischer Schulen in Rotterdam Conrectori. LASSON bleef er niet lang. In 1606 reeds was hij Rector der Latijnsche school in Den Briel, zooals blijkt uit den titel van zijn „*Korte ende eenvoudige Verklaringhe des eersten ende tweeden vers in den 140 Psalm*”, welke hij toen uitgaf bij JAN VAN WAESBERGHE. Zou men thans niet vreemd er van opzien als een Conrector een verklaring van een psalmvers uitgaf? Vermoedelijk wel. Toch was PHILIPS LASSON voor zijn tijd volstrekt geen bigot man. Nauwelijks was hij Rector in Den Briel of hij kreeg het te kwaad met de Predikanten, omdat hij naar klassieken trant zijn scholieren een „tragedie” had laten spelen.¹⁾

Wij hebben gezien dat een HENRICUS CRANENBURGH in 1604 een lofdicht op den Rector schreef. *De Spieghel der Schrijfkonste* leert ons hem beter kennen. In het derde deel staat een Latijnsch lofdicht op JAN VAN DEN VELDE, zes en twintig regels groot, en onderteekend: H. CRANENBURCH, scholae Rotter. Didasc. primus. Na het vertrek van den Conrector LASSON wordt deze eerste leeraar in 1606 diens opvolger; in 1613 werd zijn salaris verhoogd met *f* 50, en gedurende de ongesteldheid van den Rector nam hij diens werkzaamheden waar. Hij dacht dan ook tot diens opvolger benoemd te worden, en toen op 26 November 1620 de Rector van Veere, JACOB BEEKMAN, werd aangesteld, verlangde hij schadeloosstelling, welke hem niet werd verleend.

Rector, Conrector en eerste Leeraar — was er nog een Leeraar aan de Latijnsche school? Het zesde exempel in het tweede deel van den *Spieghel*, behelzende Latijnsche letters voor leerlingen der Latijnsche school, werd door JAN VAN DEN VELDE opgedragen aan ADRIANUS SMOUTIUS „*Artium liberalium magistro dignissimo*”. Dr. J. B. KAN deelt mede dat de Vroedschap in 1620 het Rectoraat aanbood aan Mr. ADRIAAN SMOUTIUS, die er voor bedankte, en geeft te verstaan, dat deze de ADRIAAN JORISZ. SMOUT zal zijn, die in een Gift van 7 Juli 1634 Doctor en klerk ter secretarie wordt genoemd, en een broeder van den toenmaligen secretaris der stad, Mr. CORNELIS SMOUT, was. Ik geloof veeleer dat de leeraar van 1605 een ander lid der talrijke Rotterdamsche familie SMOUT is geweest, en wel een die een zeer avontuurlijke levensloop had, en veel gerucht veroorzaakte. Hij had te Leiden in de theologie gestudeerd, werd in 1604 predikant te Rhoon en Pendrecht, doch legde dit ambt spoedig neêr en vestigde zich in zijn vaderstad, waar hij leeraar werd aan de Latijnsche school en hulp-predikant van Dominee GIZELIUS, die weldra uit de stad werd gezet omdat hij de vrede der gemeente verstoorde. SMOUT nu was een echte kemphaan. In 1608

¹⁾ Navorscher, D. 30, bl. 297.

liet hij bij JAN VAN WAESBERGHE drukken een door hem uit het Latijn vertaald en met ettelijke aantekeningen verrijkt boek „Van de Overblijfselen vande ketterije der Pelagianen”, waarvan TIELE¹⁾ zegt, dat hij het daarin zoowel op COORNHERT en de Doopsgezinden als op de Roomsche-Katholieken heeft begrepen. Het volgend jaar gaf hij, ook bij JAN VAN WAESBERGHE, weder een theologisch strijdschrift uit. Hij was toen predikant te Delfshaven. Voortdurend liet hij dergelijke stukken drukken. In 1613 een, dat de Rotterdamsche magistraat hem verboden had uit te geven, en dat hij opdroeg aan de Staten van Holland en West-Friesland, wel wetend dat het lijnrecht in strijd was met hunne gevoelens²⁾. Hij werd dan ook verbannen naar 's Gravenzande en bleef daar „geconfinéerd” tot de verandering van zaken. Zodoende had hij naam gekregen bij de strenge Contra-Remonstranten, vooral te Amsterdam; ging daar preeken en werd er in 1620 tot predikant beroepen. Nu weerde hij zich eerst recht. Vast overtuigd dat hij bezat de alleen zaligmakende leer; vast besloten dat alle anders denkenden geweerd en onderdrukt moesten worden in Kerk en Staat, ijverde hij zóó tegen de Remonstranten, dat een volksoproer tegen deze in 1626 te Amsterdam losbarstte. Hij triomfeerde — doch niet lang: op 7 Januari moest hij Amsterdam verlaten, en in 1646 stierf hij in zijn vaderstad Rotterdam.

Nog drie onderwijzers te Rotterdam leert de *Spiegel der Schrijfkunste* kennen: NICOLAES ROO-CLAES, die een Fransch sonnet van veertien regels schreef ter eere van den grooten calligraaf, die deze beleefdheid beantwoordde door een exempel op te dragen „*A mon singull. Amy et tres-cher Compré Mre Nicolas Roo-claes.*”

Meer bekend is ABRAHAM MIGOEN, van wien in het tweede deel van den *Spiegel* staat een Hollandsch sonnet van veertien regels. In 1602 drukt J. VAN WAESBERGHE een door MIGOEN bezorgde vertaling uit het Fransch van R. BOUCHARD: *Den Vrede der ziele*. In 1610 verscheen: „*Een Wonder-bare schriftuerlijke openbaringhe, ende verclaringhe vant eynde des Werelts*” enz. Door P. V. overgheset uyt het Fransois, Door A(BRAHAM) M(IGOEN). Tot Rotterdam. Voor Abraham Migoen, schoolmeester, in den Rijs-tuyn.³⁾ Vervolgens vinden wij: *Kort Verhael ende Begrip van de geheele Historie van... Frossart, wt de Fransoysche Tale eerst bij een ghetrocken int Latijn, door Johannem Sleidanum. Ende nu kortelyck in onse Nederduytsche sprake overghestelt, door Ad. v. N. A.* enz. Tot Rotterdam, ghedrucht ten Huyse van Abraham Migoen, Fransoysche Schoolmēster, woonende inden Rijstuin, Int Jaer MDCXI. Op 5 November 1616 werd „Abraham

1) Bibliotheek van Ned. Pamfletten, No. 739.

2) KNUTTTEL, Katal. vnn de Pamfl. der Kon. Bibl. No. 2072.

3) FRED. MULLER, Bibl. v. Ned. Pamfl. 1858, No. 858; *Petit*, Bibl. v. Ned. Pamfl., 1882, No. 896.

Migoen, schoolmeester tot Rotterdam'' door de Staten van Holland en West-Friesland toegekend 60 pond voor het „dediceeren en presenteeren van zeecker bouck: *Gereduceert Tafelen van Interest, waerdoor een ygelijck onervaren in de cijferkonst zeer lichtelijck ende perfectelijck allerley Custingh brieven tot gereet gelt sal kunnen maecken* ¹⁾. Een boek dat in 1624 werd herdrukt. ²⁾ Men ziet, MIGOEN bewoog zich op verschillend gebied; zielevrede, wereld's einde, geschiedenis en interest. Ongeveer datgeen, wat den burger toen vooral interesseerde.

Nog een schoolhoofd was een zekere C. OFFERMANS, mij slechts bekend door het exempel dat JAN VAN DEN VELDE hem opdroeg (het 13^e uit het tweede deel van den *Spiegel*), en dien hij noemt „*mon Tres cher Comptre*”. Voor een gemeente zóó klein als Rotterdam toen was, is het wel dat er vier Fransche scholen bestonden, waar ook „Duijtsch” (d. i. Hollandsch) onderwezen werd, en waarvan er twee bestuurd werden door mannen als MIGOEN en VAN DEN VELDE.

Eigenlijk is het ongeoorloofd dat we vóór de school niet de kerk behandelden, welke toen vóór alles ging. Kerk wil zeggen Gereformeerde kerk; een andere werd niet geduld. En er waren er toen maar twee: de Nederduitsche en de Waalsche of Fransche. VAN DEN VELDE was Fransoysche schoolmeester, zien we dus eerst wat hij van de Fransche kerk meldt. Een achtregelig gedicht — het vierde exempel in het tweede deel van den *Spiegel* — schreef hij op *D. Danieli Colonio. Eccles. Gallic. quae est Roterdami Pastori fideliss.* In het *Bulletin de la Commission de l'Histoire des Eglises Wallones* (Deel V) wordt zijn leven beschreven, en wordt gezegd dat hij als theologant te Leiden werd ingeschreven op den 14^{en} Augustus 1590; te Rotterdam werd benoemd tot Waalsch predikant, op voorwaarde van er ook in 't Hollandsch te preëken; dat hij er bleef tot in 1605, toen hij werd benoemd tot regent van het Waalsch Collegie te Leiden, waar hij op 30 Mei 1606 werd geïnstalleerd. Deze mededeeling kan door het exempel in den *Spiegel* iets nader bepaald worden, nl. dat COLONIUS' benoeming te Leiden eerst in 't laatst van 1605 moet hebben plaats gehad.

In de Nederduitsche Gereformeerde gemeente ontbrak de allerwege in den lande heerschende strijd niet. De dominés CORN. GESELIUS en NIC. GREVINCHOVEN vochten duchtig samen. JAN VAN DEN VELDE hield echter, naar het schijnt, niet van dat theologisch harrewarren. Hij was bijzonder bevriend met FRANCISCUS LANSBERGEN, gelijk hij zelf een Vlaming van afkomst.

JAN BALLIN, kloostergeestelijke te Clermaretz, vertelt in een omstreeks 1582 opgestelde naamlijst en chronique scandaleuse van Vlaamsche predikanten,

¹⁾ Navorscher 1878, p. 13.

²⁾ VAN DER AA, Biogr. Woordenb. invoce.

dat FRANCISCUS LANSBERGEN op 27 Februari 1580. toen Kortrijk door de Spanjaarden werd hernomen, over de wallen ontsnapte, met achterlating van boeken, brieven en huisraad. Als dit verhaal waar is, dan heeft hij zich van Kortrijk begeven naar Gent en heeft hij ook te Brugge gepredikt of is hij daar beroepen geweest, want er ontstond geschil tusschen de gemeenten van die twee steden over de vraag, tot welke hij behoorde. De synode te Gent in 1581 gehouden wees deze questie ten nadeele van Brugge uit. Behalve den kerkdienst behartigde hij ook het onderwijs en leerde in 1583 de beginselen der Latijnsche taal aan ANTONIUS WALAEUS tot het volgend jaar toen Gent overging aan den Hertog van Parma. Op 25 September 1584 verlieten de predikanten met het garnizoen de stad, nadat zij plechtig afscheid van de gemeente hadden genomen. Volgens sommigen¹⁾ is LANSBERGEN daarna predikant te Antwerpen geweest; volgens het bericht van SOERMANS²⁾, dat hij in 1593 van Gent naar Rotterdam is gekomen, moet men aannemen, dat hij toen althans daar weêr gevestigd was. Misschien wel als predikant onder 't kruis, zooals het later werd genoemd. In 1596 liet hij bij JAN VAN WAESBERGHE drukken *Van de Vremde ende onschriftmatighe Maniere der Wederdoopscher Lceraren, Heymelijck ghebeden*, enz. In 1604 werd van hem te Middelburg gedrukt *Christelijcke Overdenckingen des doots, tot beteringhe des levens*, enz., en in 1607 bij JAN VAN WAESBERGHE *Verklaringe over den XXX Psalm ter dancksegginge bij hem gepredict*. LANSBERGEN was een gemoedelijk en gematigd man. Tevens — zooals VAN DEN VELDE hem noemde in de opdracht van het derde exempel van het tweede deel van den *Spiegel* — *Vigilantissimus apud Roterodamos Verbi Administer*. VAN DEN VELDE was met hem bevriend, want toen LANSBERGEN's zoon SAMUEL, die op de gedrukte naamlijst der Rotterdamsche predikanten van 1608 nog „proponent” heet, maar weldra predikant werd, in 1610 trouwde, werd bij JAN VAN WAESBERGHE gedrukt: *Veerskens Joannis Veldii. Ter eeren Samuelis Lansberghen en Mevrouw Predicants Maria Pieters de Leest*. FRANCISCUS LANSBERGEN was bij de stadsregeering wêl gezien. In 1607 werd hij benoemd tot Curator der Latijnsche school. En dat hij bij den kerkeraad ook goed stond aangeschreven, het blijkt wel hieruit, dat hij op Kerstdag, 25 December 1608, de Princekerk mocht inwijden. Afkeerig van twisten in de Gereformeerde kerk, streed hij met lust tegen de Roomsche-Katholieke. Op 17 Juni 1609 hield hij over de leer der Transsubstantiatie te Antwerpen een dispuut met pater JOHANNES DE GOUDA. Zijn zoon SAMUEL gaf daarvan verslag en drie jaren lang hield dit leerstuk der verandering van brood en wijn bij het Avondmaal

1) BAUDARTIUS, *Memorien*, B III, p. 133—136.

2) *Kerkelijk Register*, p. 79.

in Christus' vleesch en bloed de twee LANSBERGENS warm en aan 't schrijven. Tegen SAMUEL's Verslag werd geprotesteerd door ROBERTUS SWEERTIUS, Plebaan binnen 's Hertogenbosch, in een pamflet, opgedragen aan Baillu, Burgemeesters en Schepenen van Rotterdam [October 1610]. Onmiddellijk, 14 November, volgde een *Verantwoordinghe Francisci Lansbergii*. Hoe de zachtmoedigheid, om te zwijgen van de toen nog onbekende verdraagzaamheid, op den achtergrond geraakte bij het twisten, dat leert reeds de titel van het in 1612 verschenen pamflet *Wtvaert van de Roomsche Transsubstantiatie. Ghestelt door Franciscum Lansbergium, dienaer des heylighen evangelii tot Rotterdam: teghens de versticte ende afghestorvene Transsubstantiatie Johannis de Gouda, Jesuwyts letter-knecht binnen Antwerpen*. Toch was LANSBERGEN geen ultra-calvinist. In 1612 gaf hij zelfs uit een *Kort en Christelyk Examen over de Leer-poincten*, waarover de Gereformeerden en de Remonstranten verschilden, en trachtte daarin aan te toonen, dat die punten zooals de leer der praedestinatie, enz., „het fundament der zaligheid niet raekten”. Zijn zoon en ambtgenoot poogde in een boekje de *Onderlinge Verdraegzaamheit* aan te prijzen. Beiden ijverden voor de Resolutie der Staten van Holland tot bevordering van den vrede der kerk, en SAMUEL liet zich zelfs uit de Classis van Schieland afvaardigen naar andere classes van Zuid-Holland om die Resolutie aan te bevelen en stelde een stuk op dat hij door de Predikanten wilde doen teekenen. Beiden werden nu voor Remonstranten aangezien, en toen Prins MAURITS de partij der rechtzinnigen had gekozen, de Remonstrantsch-gezinden — tevens meest republikeinsch-gezinden — uit de regeering had verwijderd, werden ook de LANSBERGEN's uit den dienst „geweert”, uit de stad „gedeporteerd” en in 1619 door de Synode van Zuid-Holland afgezet. Een jaar later deed de liberale JAN VAN DEN VELDE zijn school, die zachtkens aan was verlopen, aan kant, en verhuisde hij naar Haarlem.

Een ander vriend van JAN VAN DEN VELDE was een in dien tijd vermaard, maar nu geheel vergeten kunstenaar, de schilder HENDRICK DE HAEN. Een exemplen van den *Spiegel* heeft hij opgedragen, *Al. Magro Sig. Henrico de Haen Pitt. Excell^{te}*, en hij schreef aan zijn te Haarlem wonenden zoon, den vermaarden graveur JAN VAN DEN VELDE, op 16 September 1617: „DE HAEN leijt noch al sieck te bedde”. Van diens werk is thans niets bekend. Het is zelfs onzeker of het schoorsteenstuk „den Heer Christus met de doren croon door DE HAEN”, dat vermeld wordt in den inventaris der weduwe van CORN. VAN BORCHAEREN te Gorinchem, dd. 5 Maart 1698 ¹⁾, wel van hem is. Toch zullen we hier meêdeelen, wat we over hem vonden. Hij heette voluit HENDRICK HUYGENSZ.

¹⁾ OBREEN, Archief, D. VII, p. 399.

DE HAEN. In zijn jeugd is hij waarschijnlijk in Italie geweest, daar het anders moeilijk te begrijpen is, dat zijn vriend JAN VAN DEN VELDE zich tot hem wendde in het Italiaansch. In 1598 was hij echter te Rotterdam gevestigd, daar hij op 7 Augustus werd benoemd tot voogd. Hij was een geacht man, want hij wordt herhaaldelijk tot voogd benoemd: op 15 December 1602, 23 Juli 1603, 2 Juli 1604, 16 December 1609, 27 Juli 1611. Hij was gehuwd met HESTER DAVIDTSDOCHTER, en had twee kinderen, toen hij en zijn vrouw op 14 Maart 1602 een testament passeerden. In de *Rotterdamsche Historiebladen*, van J. H. SCHEFFER en FR. D. O. OBREEN, komt hij voor in vier actes der Giftboeken: actes van 16 Mei 1609, 17 Juli 1610, 22 Juni 1618 en 8 April 1621. In de eerste als voogd over eene dochter van den overleden schilder WILLEM VIRULI; in de tweede als kooper van een tuin in den polder van Blommersdijk; in de derde weder als voogd; in de vierde als verkoper van gemelden tuin. Op 26 October 1625 passeerden hij en zijne vrouw weder een testament, waarbij de schilder PIETER JACOBSZ. DUIJFHUIJSEN getuige was. In dit testament legateerden zij aan hun zoon CORNELIS alle „gereedschappen van 't ambacht". Men zou hierbij denken aan schilders-gereedschap, maar toen op 21 Mei 1628 dit testament werd „geampliceerd", werd bepaald, dat de zoon CORNELIS zou behouden hun huis in de Lamsteeg „waar hij de neringe zal doen die zij doen" tot de jongste zoon PIETER 25 jaren is, en zoolang „mogen de zoons HUGO, GABRIEL en PIETER hem niet kwellen om inventarisafrekening".

In de eerste week van Juni 1630 overleed zijn vrouw, en tusschen 4 en 11 Augustus van hetzelfde jaar overleed HENDRICK HUYGENSZ. DE HAEN zelf. Hij stierf „in de IJserman in de Lamsteeg", en werd begraven 10/13 Augustus.

Vraagt men welke nering door den schilder en zijn vrouw werd gedreven, dan zegt de naam van het huis dat het een ijzerhandel moet zijn geweest. En werkelijk vindt men zijn zoon CORNELIS, die de nering voortzette, op 11 September 1635 genoemd als Hoofdman van het St. Eloys- of smidsgilde. Toch wordt HENDRICK in alle actes, gelijk door JAN VAN DEN VELDE, schilder genoemd. Misschien was de ijzerhandel een bijnegotie, die door zijn vrouw werd gedreven. De jongste zoon, PIETER, werd ook schilder. Duidelijk is nu dat SYSMUS zich vergiste toen hij DAVID DE HAEN, die, volgens BERTOLOTTI's opgave in 1627 te Rome stierf, een zoon noemde van „den ouden HAEN".

Natuurlijk vergat JAN VAN DEN VELDE zijn medicus niet. Het exempel, volgend op hetgeen ter eere van den schilder DE HAEN werd geschreven, is gewijd *Al Excellen^{mo} S Dott^e Giovanni Bontio, Medico*. JOHANNES BONTIUS was zeer gezien. Op 22 November 1610 werd hij gekozen tot lid der Vroedschap en hij bleef dit tot 1631, kort vóór zijn dood op 28 April 1632. Van 1613 tot 1616

was hij extra-ordinaris Tresorier, en toen Prins MAURITS op 30 October 1618 de Wet verzette, was hij een van de acht Vroedschapsleden, die weder benoemd werden.

Een beroemde inrichting gaan wij aan de hand van JAN VAN DEN VELDE niet voorbij. Wij bedoelen de boekdrukkerij van JAN VAN WAESBERGHE. En het is begrijpelijk dat deze smaakvolle, degelijke uitgever niet vergeten is in een boek, dat door hem gedrukt werd en door zijn zwager geschreven. Een exemplar, opgedragen aan *Giovanni Waesbergio, Stampatore et Librario*, is dan ook een eeresalut. Of dat ook kan gezegd worden van het exemplar gewijd aan den boekverkooper PHILIPS DE GRAUW of DE GRAVE? Deze man was gehuwd met BARBARA VAN BRACHT, een zuster der vrouwen van J. VAN WAESBERGHE en J. VAN DEN VELDE — en hiervoor zal wel geschreven zijn het exemplar, opgedragen *A mon tres cher Beaufrere Philippe de Grave*. De drie Vlamen, nog wel vereend door Vlaamsche vrouwen tot één familie, vergaten elkaër niet.

Rotterdam verkeerde in 1605 in een tijdvak van overgang. De scheepvaart bloeide, de handel bracht groote winsten aan. Gelijk de stad zich uitzette, groeiden de fortuinen van reeders en kooplieden. Weldra zou het blijken of dezer beenen sterk genoeg waren om de nieuwe weelde te dragen. Geen twintig jaren later, of een lichaam als het College der Admiraliteit „was verlopen in schulden, doende groote verteeringe” — gelijk A. VAN DE CAPELLEN ¹⁾ schreef. Van dergelijke zaken was in de eerste jaren der zeventiende eeuw niets te vinden, en bovendien zou JAN VAN DEN VELDE in zulke menschen geen Mecnassen hebben gezocht en gevonden.

Een exemplar is opgedragen aan *Sr. JACQUES OLIS, coopman binnen Rotterdam*. Zou hij de „JACQUES OLIS de oude” zijn, die op 23 Juni 1626 te Amsterdam getuige was bij den doop van een kind van „JACQUES OLIS de jonge”, en bij een kerkelijke huwelijksproclamatie van 6 Augustus 1627 te Amsterdam een broeder wordt genoemd van „JAN OLIS, van Rotterdam, sijverwer, out 34 jaren” ²⁾, en dus geboren in 1593? In elk geval, zie hier een koopman herdacht, ten gevolge van zijne belangstelling in onderwijs en calligraphie.

Hetzelfde geldt van een *Mons. L'HEREMITE*, wien ook een exemplar is gewijd. Wie deze is, valt moeilijk uit te maken, omdat zijn voornaam ontbreekt. Onwillekeurig denkt men aan familie van den Admiraal JACQUES L'HERMITE, van diens gelijknamigen zoon, handelaar in juweelen te Amsterdam, van SIMON

1) Gedenkschriften, D. I, p. 399.

2) DE ROEVER, Biogr. Aant.

L'HERMITE, heer van Belinsart, wiens dochters waren gehuwd met Professor FRANCISCUS JUNIUS en Professor FRANCISCUS GOMARUS; of aan DENIS en JAKES L'HERMITE, die in 1610 à 1613 te Madrid vertoefden. Aan goed gezelschap zou het den drager van dezen familienaam niet ontbreken.

Even onzeker zijn we omtrent CASPER MOERMANS *Mercador en Rotterdamo*, wien een exemplar in 't Spaansch is opgedragen. Misschien was hij een afstameling van CORNELIS MOERMANS, vermeld in een gift der dekens van het St. Nicolaasgilde aan de fundatie van het Oude-Vrouwenhuis, waarbij hieraan werd toegekend o. a. de rente van „één pond Hollands van CORNELIS MOERMANS' huys over de St. Sebastiaanscapelle in de Lombartstraet" ¹⁾.

Den heer JAKES KEIJSER VAN BOLLANDT zouden wij vermoedelijk in 't geheel niet kennen, indien VAN DEN VELDE onder zijn exemplars geen brief in 't Fransch had nagelaten aan dezen *Marchand tres-negociieux à Rotterd.*

Nog twee kooplieden moeten vermeld: PHILIPS en JAN VAN DE VEKE. Aan den eersten richtte VAN DEN VELDE een exemplar in 't Spaansch, zonder bijzondere aanduiding; aan den tweeden een exemplar in het Fransch, met het opschrift: *A Mons. Jean van de Veke, marchand tres renommé a Rotterdam.* Inderdaad blijkt de laatste een zeer bijzonder en zeer fortuinlijk koopman te zijn geweest.

JACOB KORTEBRANT deelt in zijn *Beschrijving van Schielandt en deszelfs Geschiedenissen* ²⁾, geschreven van 1750 tot zijn dood 1777, een en ander omtrent beiden mede, waaraan wij het volgende ontleenen. JAN VAN DER VEEKEN is te Mechelen geboren in 1549; vestigde zich te Rotterdam, en was Katholiek. PHILIPS was zijn eenige zoon, en deze overleed op den Goeden Vrijdag van 1609. Misschien onder den invloed van dit verlies, verleed JAN VAN DER VEEKEN in December van hetzelfde jaar een fondatiebrief, waarbij hij „ter eeren Godes ende tot Dienst „ende onderhoudt van arme, schamele Weduwen ende Weezens die hare Mans „*ter zee* ende *bij ongeval* verloren hebbende, geen middelen hebben om de huis- „huur te vervullen”, laat „timmeren in de Frankestraat omtrent de Vest, zestien „huiskens bij den anderen, daer men zoo veel arme schamele weduwen, tzij „kinderen hebbende oft geen, zal in laten wonen, voor niet om de liefde Gods”. Die huiskens werden door hem, van wegen zijn zoon PHILIPS, gebeneficeerd met honderd gulden, waarvan de rente moest dienen om turf te koopen voor de weduwen, en nog met honderd gulden, van wegen zijne drie dochters, waarvan de rente moest dienen voor dagelijksche reparaties, en, als die er niet waren,

¹⁾ Dr. Nic. ZAS, Beschrijving enz. van Schieland en Rotterdam. (Bronnen van de Gesch. v. Rotterdam D. II, p. 478.

²⁾ Handschrift in het Archief v. Rotterdam.

Oud-Holland 1904.

„tot soulagement inde nooddrift der weduwen”. Den voorrang bij 't opnemen in de huisjes moesten hebben tot armoe vervallen leden der familie. Het beheer werd opgedragen aan de familie, en als er geen descendenten mochten zijn, dan moest het komen aan „degelijke Catholijcke Personen”. Den Magistraat wilde hij er geheel buiten houden. KORTEBRANT vertelt dat dit Hofje stond aan de Westzijde van de Vrankestraat, zes huisjes aan de straat, drie ter weërszijden van een laag rond poortje, boven hetwelk de wapenen van JAN VAN DER VEEKEN en van zijn, op St. Jansdag 1591 overleden, vrouw JOHANNA QUINGETH waren aangebracht met het jaartal 1609. De overige tien huisjes stonden om een binnenplaatsje met een pomp in 't midden. In 1687 stonden alle familieleden hun recht af aan den heer CORNELIS VAN AARSEN, heer van Hoogerheijde, Ontvanger-Generaal over Holland en West-Friesland, bepalende dat in het Hofje zouden opgenomen worden acht Gereformeerde en acht Katholieke weduwen. KORTEBRANT vond de huisjes oud, laag en eenvoudig. Hij zegt dat daarom een nieuw huis werd gebouwd, zoodra een der bewoonsters gestorven was. In 1750 één, in 1762 nog twee aan de straat. Thans is het geheele Hofje reeds geruimen tijd verdwenen, en wordt de gevelsteen bewaard in de Verzameling van Oudheden der stad.

JAN VAN DER VEEKEN was als koopman zeer gelukkig. Toen de Oost-Indische Compagnie in 1602 werd opgericht, werd hij een der bewindhebbers in de Kamer van Rotterdam. In 1612 kocht hij van den Graaf VAN DER MARCK de ambachtsheerlijkheid Nieuwerkerk en de heerlijkheid Capelle aan den IJssel. Het slot Capelle werd door hem weder opgebouwd, met „dubbele vesten ende „treffelijk rontsom met mueren en vier achtkante torens op de hoecken, twee „valbrugghen van voren, ende een seer schoon huijs int midden met een toren „boven uijtsiende over het geheele omgelegen lant”. De gelukkige eigenaar stierf in 1616, werd begraven den 3^{en} September op het koor van de Groote kerk en, naar den grooten ijdelheidswaan van dien tijd welke eischte dat men „beluid” werd naar men rijk was, klepte de torenklok op den dag zijner begrafenis elf en een half uur, den dubbelen tijd van voorname lieden. Over bleef — behalve zijn familie en zijn Hofje — zijn portret, dat behoorde aan de Oost-Indische kamer van Rotterdam en verhuisde naar het Departement van Koloniën.